

El mercat de les terres i la desamortització a l'Horta (1800-1807)

per Joaquín Azagra Ros

És correcte d'emmarcar el procés desamortitzador iniciat el 1799 en l'anguniada situació fiscal de la monarquia, com ha fet el seu estudiós més atent (R. HERR, 1971, ps. 37-100; 1974, ps. 215-228). En efecte, fracassades o insuficients les reformes que hom intentà per a mantenir estable el volum d'ingressos de la hisenda reial, en un temps que les guerres i els interessos del deute públic agreujaven el dèficit, calgué acudir a les mesures extraordinàries. I aquestes no podien continuar essent les emissions successives de vals reials, un recurs no pas menys extraordinari, per bé que habitual des del 1780, car el pes de les anteriors era aclaparador. És possible, doncs, d'«establir la relació entre el deute públic i la desamortització» (G. ANES, 1975, p. 424).

Però si aquesta decisió política fou adoptada per motius d'hisenda immediats, les seves dimensions i conseqüències transcendeixen els motius i apunten cap a un futur revolucionari. Portar a terme l'extinció dels vals reials, objectiu prioritari, en detriment d'un dels fonaments del sistema —la vinculació i l'amortització de la propietat— era un recurs arriscat que sorprèn que fos adoptat per la monarquia absoluta mateixa. De fet, en unes altres ocasions històriques hom no ha tractat de resoldre situacions d'hisenda semblants pel mateix camí... Això torna a dur la qüestió des del marc de les dificultats fiscals fins al de la «topada entre el capital i la propietat feudal» (E. FERNÁNDEZ DE PINEDO, 1980, p. 164). Els capitals acumulats gràcies a la puja de la renda de la terra o als beneficis comercials, en part foren col·locats en el mercat de la propietat immoble obert per la desamortització. Des d'aquesta perspectiva, la darrera s'inseureix en el llarg procés de dissolució del feudalisme com «la primera de les tres etapes desamortitzadores del segle XIX» (M. ARTOLA, 1978, p. 150).

Després de la crisi comercial del final de segle, el capital anà perdent opcions d'inversió: la depreciació dels vals reials, les poques perspectives de les empreses mercantils, l'encariment del preu de la terra per les restriccions que significaven per a l'oferta —aquí, la referència a Jovellanos és obligada— les lleis de vinculació i amortització, etc. Tot sembla com si portés a una actitud favorable a l'alienació dels béns de mans mortes, la qual cosa coincidia amb la *intelligentsia* il·lustrada que, encapçalada per Campomanes, advertia que aquelles lleis no solament treien del mercat terres i altres béns immobles sinó que privaven la hisenda reial de contribuents i d'objectes impositius quan més els necessitava.

Una actitud que a València era present fins i tot en sectors de la classe

dominant, si més no des que la introducció de les lleis castelleses de vinculació —més restrictives que les valencianes, les quals permetien la lliure disposició dels béns amb autorització del jutge ordinari— i el retall imposat per Ferran VI a l'interès dels censals —els préstecs a corporacions i a particulars sobre els quals la clerecia i la noblesa de València basaven una part essencial de llurs rendes— feren que aquella classe canviés de posat. L'interès que hi havia de comprar terres per a donar-les en arrendament és un fet comprovat per a la segona meitat del segle XVIII (M. PESET 1982), i els grups socials esmentats hi participen, però també la burgesia comercial i els sectors més dinàmics de l'artesanat.

Així, doncs, les necessitats de la monarquia, el pensament il·lustrat i els objectius del capital conflüen en el procés de què parlem. Bé que la dita desamortització «de Godoy» es presenta dividida en tres moments,¹ aquí la consideraré des d'una perspectiva global —del 1800 al 1807— tant per les característiques de la font, com per la pretensió d'aquest treball de quantificar les qüestions referides al volum general de les vendes, als trets d'aquestes, als compradors i a l'ús per part d'ells dels vals reials en llurs pagaments.

Com és sabut, el 1800 hom confià a una Comissió Governativa de Consolidació dels Vals Reials —que substituï la Caixa d'Amortització en la seva tasca— la recaptació i el pagament dels fons destinats a l'amortització dels vals. Conseqüentment, hi era obligatòria la inscripció de les quantitats obtingudes de la venda dels béns desamortitzats. A València, la Comissió fou presidida per Francisco Peyrolón, el qual pogué encarregar a la notaria de Manuel Mateo Boix el registre de les imposicions en la Caixa. El dubte està a saber si aquest en fou l'únic notari encarregat, car he pogut comprovar que a vegades fou la notaria de Labayla la que féu aquesta feina. No em penso pas que això passés gaire, perquè llavors la desamortització, si en considerem els resultats, arribaria a uns nivells sorprenents. En sentit estricte, doncs, haig de dir que aquí faré l'anàlisi de les operacions registrades per Boix² i que significaren un percentatge molt important de la desamortització de Godoy a l'Horta.

1. El primer d'aquests moments comença amb la sèrie de decrets del 1798 que són ressenyats per HERR (*op. cit.*, ps. 47-49), SIMÓN SEGURA (1793, ps. 60-64) i TOMÁS Y VALIENTE (1791, ps. 41-47) entre altres autors. En síntesi, la sèrie és iniciada amb la cèdula reial del 19-XI-1798, en què hom decreta l'alienació i la venda de les fundacions eclesiàstiques, els béns de la Beneficència i dels Patronats de Llecs. Aquest decret és completat amb d'altres, que autoritzen la venda de les propietats de la Companyia de Jesús i de les dels col·legis majors, alhora que en un altre decret hom permet als posseïdors de vincles i de *mayorazgos* d'alienar llurs béns immobles. Al llarg del 1799 aparegueren instruccions complementàries dels decrets. El 1805 fou publicada com a cèdula reial un breu de Pius VII que donava permís per a fer una nova alienació, sistematitzada per una instrucció del dia 15 d'octubre del mateix any. Un breu que fou matissat i reorientat per un altre del 21-2-1807, al qual se sol donar una importància quantitativa i normativa més gran (J. FONTANA, 1971, ps. 194-195, i J. MOYA, 1979, ps. 172-173).

2. A l'Arxiu de Protocols Notarials del Reial Col·legi del Corpus Christi, vaig localitzar, entre els de D. Manuel Mateo Boix, els protocols que m'han servit de font. Per llur classificació a l'Arxiu (sense numeració pròpia entre els protocols 452 i 453, són 24 toms enquadrats amb més d'un miler d'expedients) i per llur especificitat (no són protocols de vendes, sinó expedients complets amb documentació annexa), fan la impressió d'ésser còpies originals dels que s'enviaven a Madrid des de les distintes comis-

Els expedients d'imposició estudiats presenten un problema important: la dispersió i la irregularitat de llurs dades. Fora d'una ordenació alfabètica de les institucions afectades, no n'hi ha cap més de sistemàtica. Les relacions inicials dels béns sotmesos a la desamortització no solen coincidir amb els venuts d'una manera efectiva, gairebé mai hom no repeteix les mateixes dades de totes les finques, hi ha extensos i abundants expedients paral·lels que s'encreuen (per exemple, la inacabable correspondència amb la clerecia perquè hom faci inventaris o, viceversa, perquè n'exclouï determinats béns; les testamentaries per a demostrar la procedència o les característiques de les finques; els plets amb els arrendataris, els censalistes, els propietaris...) i, a voltes, ens adonem de possibles pèrdues o almenys de la pobresa anòmala —més tard tocaré el tema dels censos— de determinades informacions.

Per tant, vaig decidir de partir de la dada més sòlida que hi ha en cada expedient: la constància del pagament de la finca subhastada, bé perquè se'n trobà la còpia de la carta, bé perquè n'hi havia una referència expressa —per mitjà d'un acte judicial—, o bé perquè —això en casos molt comptats— els tràmits de la subhasta havien acomplert tots els requisits exigits per la llei. Des d'aquest punt i tornant endarrera, en els protocols ja era factible de refer el procés de cada venda sense gaire perill d'errors per excés, és a dir, pel fet d'incloure-hi finques no venudes; contràriament, el risc hi podia ser per defecte, això és, a causa d'unes possibles pèrdues d'informació. No obstant això, els resultats globals que hem obtingut de la investigació permeten poc marge a aquestes pèrdues hipotètiques, tret que la desamortització hagués atès un volum poc probable.

La segona qüestió que planteja la font és la de saber quin en fou l'àmbit territorial. No cal dir que no es tractava de tota la província, però sí la seva part més important —considerada d'una manera quantitativa i qualitativa—. Tenint en compte que tots els establiments religiosos o benèfics inclosos a la font són a València o a la seva comarca —l'Horta— i que la darrera ha tingut històricament una entitat pròpia no solament en l'aspecte geogràfic, sinó també en l'administratiu —les seves terres eren sotmeses al mateix sistema d'administració, de justícia i de fiscalitat, conegut amb el nom de «particular contribució»—, cal suposar que aquesta divisió serví per a l'operació de desamortització. D'aquesta manera deuria passar, per bé que hi veiem algunes coses que no hi encaixen: hom hi inclou les parròquies de Lliria, el Puig o Puçol, que no pertanyen a la particular contribució; en canvi, hi manquen algunes parròquies de pobles que sí que hi haurien de ser, com ara Sedaví o Xirivella, o d'esglésies menors de la capital. Coses que no hi encaixen, he dit, perquè pel caràcter de les absències podria passar que ho siguin precisament pel fet que no tenen béns

sions; hi són ordenats alfabèticament segons el nom de la institució que inicia el volum. Tanmateix, he comprovat que d'altres notaries sí que recullen més vendes als seus protocols, per la qual cosa no podem considerar-ho com el total de la desamortització, encara que és lògic pensar que es tracta del gros de les vendes en la zona citada. Evidentment, no hi ha cap notari (Labayla sobretot) que tingui una col·lecció separada d'aquests casos, que inclouen, amb criteris cronològics, entre la resta d'assumptes que formen cada protocol.

de tipus alienable —les capellanies collectives i, en general, els béns espiritualitzats no ho són—, com s'esdevé amb alguna altra parròquia semblant. Així, doncs, malgrat aquests petits desajusts, em penso que podem parlar de l'Horta com a àmbit de la font que fem servir, pel que fa als establiments els béns dels quals, tanmateix, no cal que es trobin exclusivament en aquesta àrea.

Un darrer advertiment sobre la informació de la font, respecte a les unitats de mesura que aquesta utilitza. Per a les mesures d'extensió a vegades he reduït a fanecades o a hectàrees les diferents unitats que esmenten els expedients —cafissades, fanecades, tafulles, bancals, peces...—, i, a voltes, he hagut de calcular-les valent-me dels preus de taxació. Això i les imprecisions habituals que hi poden haver en el mesurament mateix de l'època, comporta un marge d'error impossible de calcular. Quant a les unitats monetàries, he emprat la lliura valenciana sempre que la comparació amb les xifres del conjunt de l'estat no m'ha obligat a expressar-me en rals de Castella; podeu veure les equivalències d'aquestes monedes en nota.³ Pel que fa a la moneda i als preus, més endavant diré quan faig servir els preus reals i no el valor nominal.

1. *El volum general de la desamortització*

Cal començar per ressenyar la suma global dels capitals inscrits com a resultat dels diversos aspectes de l'operació. Des dels primers mesos del 1800 fins a les acaballes del 1807 — a desgrat que alguns pagaments són fets el 1808, d'aquest any no he trobat cap subhasta— l'import total de les quantitats inscrites resta reflectit en la taula de més avall, dividit segons que vingui de les finques venudes —de la clerecia urbana, de la rural, de Beneficència i Patronats de Llecs o per retrovendes, és a dir, redempció de cartes de gràcia⁴—, de la desvinculació o de la redempció dels censos. Vegeu els valors nominals:

3. Per a la lliura valenciana hem emprat l'equivalència que la identifica amb el pes, això és, 1 lliura = 15,06 rals castellans. Quant a les mides de superfície, hem tingut en compte les equivalències següents: 1 hectàrea = 12 fanecades; 1 cafissada = 6 fanecades; 1 tafulla = 1,15 fanecades (tot i que la tafulla té unes altres dimensions arreu del País Valencià, les seves vàlues respectives ens indiquen que la zona de Manises, Riba-roja de Túria i Paterna, que és on apareix aquesta unitat en la font, la fan servir amb la dimensió expressada).

4. Les cartes de gràcia redimides no han de ser confoses amb la redempció dels censos. Es tracta d'una manera de vendre amb clàusula de retrovenda utilitzada pels llauradors com una mena de crèdit amb hipoteca quan necessiten diners. En sortir aquestes terres a subhasta pública els antics propietaris tingueren un lapse de temps per a recuperar-les mitjançant el pagament establert en la carta de gràcia. Per això no hi ha el valor de taxa ni es trobaren sotmeses al joc de la demanda com les altres, llevat que no fossin redimides i aleshores seguissin el procediment comú.

TAULA NÚM. 1. *Valor nominal total dels capitals inscrits.*

	<i>finques rústiques</i>	<i>finques urbanes</i>	<i>totals</i>	<i>%</i>
1. De vendes de béns desamortitzats				
— <i>de la clerecia urbana</i>	893.826	286.918,5	1.180.744,5	85,7
— <i>de parròquies de poble</i>	61.821	5.905	67.726	4,9
— <i>de Beneficència i Llocs</i>	50.673,5	12.717	63.390,5	4,6
— <i>per retrovendes</i>	16.668	8.833	25.501	1,8
2. De la desvinculació	7.607	25.912	33.519	2,4
3. De redempció de censos	1.714	4.433	6.447	0,5
<i>totals</i>	1.032.309	344.718,5	1.377.027	99,9

La primera evidència ve del fet que les vendes de les finques desamortitzades, i, d'una manera ben decisiva de les propietats eclesiàstiques, signifiquen el 97 % del total, davant el petit volum dels capitals procedents de la desvinculació o de les redempcions dels censos. Començarem per aquests darrers aspectes de la qüestió.

Sembla evident que els posseïdors de béns vinculats eren lluny de considerar els possibles avantatges de llur transformació en propietats lliures i privades; ni tan sols sembla que tinguessin necessitat de diners, car el benefici d'1/8 amb què hom premiava el titular del vincle venut, els l'hauria pogut proporcionar. Només nou persones alliberaren llurs béns; quasi totes elles eren desconegudes a la València d'aquella època, llevat del marquès de l'Escala, l'únic representant de la noblesa titulada, i de Josep de Batifora, un comerciant ric. I potser el fet més destacat de la qüestió és que, fora d'un cas, tots els béns desvinculats foren adquirits per llurs titulars mateixos.

Això no és pas estrany. Al capdavant, es tracta d'una inversió no més arriscada que la de comprar vals reials, amb l'avantatge que la corona hi reconeix un deute superior al capital invertit, i, a més, aquests béns poden ser objecte d'una transacció comercial en el mercat lliure des que són desvinculats. Prenquem-ne un exemple: l'esmentat Josep de Batifora alliberà un vincle del seu pare sobre dues cases a València, un hostal a Nules i sis fanecades d'horta a Xirivella. Hom taxà aquests béns en 1.895 lliures les cases, 1.270 l'hostal i 400 la terra: 3.565 lliures. L'home en pagà per elles 4.443 i 7 sous, tot en vals reials; deduí d'aquesta quantitat 80 lliures per un cens de consideració que afectava el camp i 35 més en concepte d'obres que calia fer a l'hostal. I hem de suposar que hom li tornaria les 555 lliures que corresponien a la vuitena part de la rematada com a propietari del vincle. Conseqüentment, alliberar les propietats li costà 3.775 lliures, pagades en una moneda depreciada, mentre que la corona li'n reconegué un deute de 4.443 pel qual li pagaria un 3 % anual. Compilat i debatut, no és un mal negoci —no oblidem que els mateixos béns ja són susceptibles de ser venuts—, bé que considerant-ne les dades tampoc no devia ser temptador. La migradesa de les quantitats aconseguides per aquest concepte demostra que renunciar a la protecció legal de què gaudia la propietat vinculada davant el capital no era en el pensament dels sectors nobiliaris.

La qüestió dels censos redimits comporta més problemes. Les xifres que hi ha només fan referència a les redempcions dels *censos emfitèutics*, mentre que els *censos de consignació* ni tan sols no he intentat d'incloure'ls aquí. I això perquè en aquest cas sí que he pogut constatar l'escassa fiabilitat de la font: béns subhastats com a lliures de càrregues i «francs per al comprador» són objecte de plets posteriors —amb el comte de Parcent, per exemple; amb diferents i nombroses institucions eclesiàstiques—, quan hom demostrà que tenien alguns censals. És una informació molt fragmentària i parcial que impedeix una quantificació fiable. Tampoc no podem refiar-nos de la informació dels censos emfitèutics els expedients dels quals són dispersos, separats dels grups a què haurien de trobar-se units, i, en general, d'una manera sorprenent; tanmateix, n'he presentat les dades globals.

El petit import d'aquestes redempcions planteja una doble possibilitat: o bé no són recollides totes en la font, o bé és veritat que hom redimí pocs censos. Si plantejo aquesta eventualitat òbvia és perquè hi ha dades que apunten la segona possibilitat. La primera és el fet que els censos esmentats resten clarament fossilitzats a la segona meitat del segle XVIII, per la qual cosa no deuria ser gaire suggestiva la idea de gastar els diners en llur redempció, car els emfitèutes pagaven una renda baixa i es beneficiaven de la puja dels preus agraris. La segona dada, assenyalada per M. Peset, voldria dir que els censos abunden a les zones de senyoria i no a les de reialenc. Així, «la perspectiva que ens proporciona l'horta no és general per a tot el regne (de València); reflecteix la situació del reialenc on les relacions de producció es troben més evolucionades (...). És veritat que hi ha censos emfitèutics sobre algunes d'aquestes terres o que poden tenir censals, però cal considerar-les una excepció i amb gravàmens de poc import» (M. PESET, 1980, p. 15). D'aquesta manera, el petit volum atès per les redempcions podria ser que no respongués a unes mancances de la font, sinó a una inexistència real d'aquelles, tot i que això és una mica difícil d'afirmar rodonament.

Conseqüentment, en el conjunt del procés la desvinculació i la redempció dels censos tingueren poca importància. Les vendes dels béns desamortitzats en foren l'aspecte aclaparadorament decisiu. Fou una situació anòmala, o bé habitual a tot l'estat? Els càlculs de Herr són una referència obligada, per bé que les magnituds hi denoten un cert grau d'heterogeneïtat pels elements intermedis de caire especulatiu que contenen (R. HERR, 1971, p. 69). Un cop passades a rals les quantitats anteriors, les proporcions entre els béns desamortitzats i els béns desvinculats a l'Horta, al regne (ho suposo així, car Herr no inclou en la seva relació Castell de la Plana i Alacant) i a l'estat, serien:

TAULA NÚM. 2. *Desamortització i desvinculació: proporcions*

	<i>Estat</i>		<i>Regne</i>		<i>Horta</i>	
	<i>rals (milers)</i>	<i>%</i>	<i>rals (milers)</i>	<i>%</i>	<i>rals (milers)</i>	<i>%</i>
— fundacions eclesiàstiques	1.392.776,5	94,3	69.982,3	96,3	20.140,7	97,6
— vincles llecs	83.901,3	5,7	2.716,9	3,7	504,8	2,4
<i>totals</i>	1.476.677,8	100	72.699,2	100	20.645,5	100

Així, doncs, la situació de l'Horta no sembla pas tan estranya, encara que té unes característiques més agudes que les del conjunt. De tota manera, no és sorprenent que la desamortització eclesiàstica hi assolís uns percentatges superiors als de la resta del País Valencià i de l'estat espanyol; som a la comarca de concentració més gran de propietats de l'Església i naturalment s'hi devia notar. Sens dubte, a les altres terres valencianes no passava el mateix, i tenint en compte el pes de la desamortització en aquesta comarca —el 28,4 % del total obtingut a tot el regne d'acord amb la taula anterior— els percentatges de la resta variaran i encara s'acostaran més als del conjunt espanyol. Per tant, cal subratllar aquest 28,5 % representat per a l'Horta, perquè, si bé només n'és indicatiu, demostraria que aquesta comarca fou el centre de tota l'operació a València, i tal vegada explica en part per què durant el Trienni Constitucional la desamortització tingué una importància relativa menor a l'Horta que a les comarques restants (J. BRINES, 1978, p. 106).

Ja podem ocupar-nos de les particularitats de la desamortització pròpiament dita, dins la qual hem vist que l'eclesiàstica és l'aspecte primordial. Ara caldria assenyalar que en aquesta la de les finques rústiques sumà més de les tres quartes parts del valor total, entenent en aquest cas per finques rústiques exclusivament les terres venudes. A la taula següent exposo el nombre i la mena de béns alienats i venuts, sense incloure les retrovendes fetes pels motius esmentats abans, totes elles pertanyents al clergat urbà. Les finques taxades i les venudes foren distribuïdes d'aquesta manera:

TAULA NÚM. 3. *Finques alienades i finques venudes*

	rústiques		urbanes	
	alienades (fanecades)	venudes (fanecades)	alienades (edificis)	venudes (edificis)
de la clerecia urbana	8.434	6.856	269	190
de la clerecia rural	487	487	8	7
de Beneficència	859,5	628,5	9	7
de patronats llecs	24	4,5	2	2
totals	9.804,5	7.976	288	206

Aquesta taula completa la dels valors nominals que he presentat abans, de la qual recordo que el valor de les finques rústiques comporta el 76,7 % del total dels conceptes expressats aquí, en tant que l'altre 23,3 % correspon a les finques urbanes. Entre aquestes he inclòs les 199 cases rematades (algunes amb una indicació específica de llur possible ús com a botiga, forn, etc.) als pobles o, la majoria, a la ciutat de València, i també set edificis diferents (dos magatzems, dos molins, un corral de bestiar i un hostal) que en realitat no havien de ser considerats tots ells com a urbans. La raó d'això consistia a formar només amb les terres un bloc homogeni per a facilitar-ne l'estudi de les vendes, la qual cosa faig seguidament.

2. *L'anàlisi de les vendes de terres: tipus, preus i demanda*

Aquestes 7.976 fanecades, o llurs equivalents 664,67 hectàrees, resumeixen l'extensió del conjunt de les finques rústiques transferides als nous propietaris mitjançant aquesta part de l'operació desamortitzadora. Així, 543,83 ha eren a la comarca de l'Horta i 120,83 repartides per altres llocs de la província. De les primeres, 491,08 corresponien a les propietats eclesiàstiques; les 52,75 hectàrees restants eren de Beneficència i Patronats de Llecs. Quina proporció de la propietat eclesiàstica global representaven aquestes quasi cinc-centes hectàrees?

La qüestió de llur càlcul és difícil, perquè per a València no hi ha una font com el cadastre d'Ensenada, capaç d'oferir-nos una informació fiable per a fer-lo. Els estudis que hi ha a València d'èpoques properes acostumen a referir-se en llurs dades no a la propietat, sinó a la senyoria (M. PESET, V. GRAULLERA, 1980). Tanmateix, un treball recent i minuciós fet sobre el *Padrón de Valencia y su Particular Contribución* permet de comptar amb una xifra molt rigorosa per a una data pròxima a la que estudiem aquí. Segons les dades del padró del 1828, la propietat de l'Església a l'Horta era, aquell any, de 1.487,62 hectàrees. I si, fet i fet, la contribució no comprenia tota la comarca, s'hi acostava tant que amb prou feines permetria d'arrodonir la xifra en 1.500 hectàrees. Com que, ultra això, coneixem l'extensió de les terres alienades i venudes durant el Trienni Constitucional, que en aquesta zona únicament fou de 25,34 hectàrees (J. BRINES, *op. cit.*, p. 108), ja ens és possible d'aventurar una xifra global, suposant que unes altres pèrdues possibles —no sabem res de les conseqüències de l'exclaustració decretada per Josep I en aquesta esfera (J. MERCADER, 1972), ni dels decrets del 1812 i el 1813— deuriem restar compensades amb noves compres, com per exemple és sabut que féu el Col·legi del Corpus.⁵

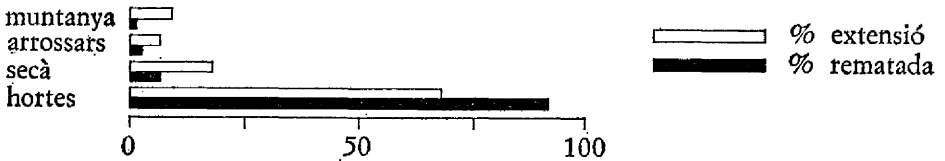
Per tot això podem pensar que la xifra del padró del 1828, sumada a la dels béns desamortitzats sota Godoy i durant el Trienni, deu acostar-se a la realitat. Així, la propietat de l'Església al començament del segle XIX en aquesta comarca, devia ser d'unes 2.004,04 hectàrees, i, d'acord amb això, la desamortització de què parlem hi hauria significat més de la quarta part. Un percentatge indubtablement superior al de la mitjana provincial, com ha estat dit, però mai no estrany: es troba en l'àmbit d'allò que ha afirmat Herr per a unes quantes províncies andaluses i sense atènyer el volum assolit a Múrcia. No obstant això, supera la mitjana estatal, fixada al voltant del 15 % (R. HERR, *op. cit.*, p. 78).

Pel que fa a tot el conjunt de les terres, gairebé no cal dir que majoritàriament foren parcel·les de regadiu, com correspon a la zona estudiada. Les hortes comprades en les subhastes suposaven el 66,7 % —443,6 hectàrees— de l'extensió total, però també trobarem comprador 125,8 hectàrees de secà —el 18,9 %, repartit entre les terres de cereal, vinyes, oliveres i/o garrofers—, 41,9 d'arrosars —un 6,3 %— i 53,4 de muntanya o de terra campa —el 8 % restant—. Naturalment aquests percentatges augmenten d'una manera força considerable

5. M. Peset ja ha apuntat aquesta idea per a Alfara del Patriarca. D'altra banda, uns treballs inèdits de Teresa Rodrigo confirmen que el Col·legi comprà terres el primer terç del segle XIX, a vegades àdhuc alguna de les parcel·les prèviament desamortitzades.

quan hom fa la rematada, car les terres de regadiu no solament són més cares, com és obvi, sinó més demandades. Encara que més tard veurem que els nivells dels estims provoquen una imatge una mica deformada de la pressió de la demanda —per exemple, la baixa taxació del secà permetrà unes puges aparentment més altes—, el fet és que una simple comparació amb les actes de les subhastes mostren que aquestes sempre foren més animades quan es tractà de parcelles d'horta. Un gràfic ens permetrà de veure com el regadiu es convertí en el protagonista del procés:

GRÀFIC NÚM 1. *Percentatges d'extensió i rematada*
(segons les qualitats)

Al capdavant, la venda de les parcelles d'horta significà el 90 % del total recaptat, i encara més si hi incloem allò que correspon a les retrovendes. Sense aquestes, l'import del capital emprat fou de 679.347,6 lliures sobre les 754.181,5 que formaven totes les terres. I com que ja ha sortit el tema dels preus de la rematada, ara em cal explicar per què aquestes xifres no coincideixen amb les de les taules núm. 1 i núm. 2. En parlar de les darreres he dit que feia servir els valors nominals per la necessitat de comprar-los amb altres xifres, però que més endavant tractaria de donar unes quantitats més properes als valors oficials, perquè no sabem els reals. L'ús quasi en massa dels vals reials en el moment de fer els pagaments hi obliga: del milió i escaig de lliures esmentades com a valor nominal, a penes una quarta part —exactament 242.263 lliures— foren pagades en efectiu; la resta ho fou en paper del deute.

Són conegudes les oscil·lacions que patí la cotització dels vals reials en aquell temps, i hom sol acceptar que després de l'assignació de llur curs forçós el 1799, la depreciaió se situà entre uns marges del 30 al 70 % per sota del seu valor facial (HAMILTON, 1947, ps. 55-87; VICENS VIVES, 1965, ps. 533-535). Alhora, hi hagué uns períodes de revaloració relativa el 1803 o el 1805, que depengueren dels parèntesis bèl·lics o de les mesures polítiques, com la desamortització mateixa. Les variacions són massa importants per intentar de determinar el valor real dels pagaments, sobretot perquè el ritme dels darrers no coincideix amb el de les subhastes, car no calia fer-hi tot el pagament a l'acte. Tanmateix, hi ha un fet que sí que és real: la instrucció de gener del 1799 i l'addició posterior de desembre identificaren de fet el valor del paper en 2/3 del valor en metàl·lic. I qualsevol que hagi mirat una acta d'aquelles subhastes, hi haurà pogut comprovar que, en efecte, durant les puges, aquest valor funcional sempre es trobà present.

Així, doncs, si bé la conversió dels vals en diners en efectiu continuà fent-se

amb pèrdues més grans, les rematades de la desamortització prosseguiren amb aquesta cotització. El preu oficial pot ser obtingut, si més no, d'una manera aproximada, corregint el valor nominal partint de la depreciació d'un 33 % de la part pagada en vals. Heus-ne aquí un exemple i una dada alhora: si del 1.006.320,5 lliures pagades, 764.057,5 ho foren en vals equivaldrien (devaluant-les en un 33 %) a 511.918,5, que, sumades a la part pagada en metàl·lic, això és les 242.263 lliures esmentades més amunt, donarien un valor oficial total de 754.181,5. D'ara endavant farem aquesta correcció a totes les quantitats que pertocuin als preus de rematada de les finques subhastades.

Tornant a l'anàlisi de les vendes, insistiré en el fet que el 90 % dels capitals inscrits correspongué a les parcel·les d'horta; insistència necessària perquè la primera variable que influí en la determinació dels preus fou, com no podia ser altrament, la qualitat de la terra. Així, mentre que el preu mitjà per fanecada d'horta fou de 127,6 lliures, el de la de secà fou de 34,9, d'arrossar 32,6, i de muntanya o de terra campa només de 8,8 lliures/fanecada.

Per tant, per a determinar els factors que condicionaren l'actitud compradora i, dintre la possibilitat, la funció de la demanda, és interessant de comptar amb un conjunt més homogeni; en aquest cas no pot ser sinó el de les parcel·les d'horta, car, d'altra banda, són el capítol més important de la qüestió. Tractaré estadísticament les 249 parcel·les d'horta que foren venudes en aquest concepte —n'exclo algunes que comprenien una alqueria, perquè això les encareix i altera la correlació amb altres variables—, per tal d'esbrinar quines variables influeixen més per a determinar-ne el preu de rematada. Conseqüentment, aquest serà la variable depenent (Y), que relacionarem amb dos possibles factors determinants. Aquests seran, de primer, el preu de la terra, en aquest cas el seu valor de taxació; en segon lloc, les mides de les parcel·les. He escollit aquestes dues variables com a independents (X), pel fet que són les úniques quantificables en les dades disponibles i perquè entre les conclusions del treball de Herr sobresurten les que fan referència a la pèrdua per part de la corona, d'un 10 % del valor estimat en relació amb els capitals inscrits i al refermament de l'estructura de la propietat a cada zona després del tràfec de terres de la desamortització. Poc o molt l'anàlisi dels factors citats oferirà unes dades per a comprovar aquestes conclusions. El tractament de les dades⁶ brinda aquests resultats inicials:

TAULA NÚM 4. *Correlació entre les variables expressades i el preu de la rematada*

variable	casos	totals	coeficient de correlació	mitjana	desv. estàndard
taxació	429	599.171 £	0,8792	1.396,66	895,67
extensió	429	4.593 fanec.	0,6245	10,7	6,16

6. L'anàlisi estadística feta inclou la correlació bivariant apuntada en el text, la regressió lineal, els diagrames de dispersió i correlació múltiple, operacions de les quals extracto resultats. Per a la recta de regressió en tots dos diagrames hom ofereix els valors de m (pendent) i b (punt de partida de la recta), per a situar aquesta possible recta la fórmula de la qual ($Y = b + m x$) en permetrà la realització més exacta.

Aquests resultats prenen tota la significació que tenen quan representem gràficament la dispersió de les dades en sengles núvols de punts (vegeu p. 157).

La primera observació cal que es refereixi a la correlació ben alta que hi ha entre la taxa i la rematada (pròxima a l'1). En la possible recta de regressió hom veuria que pocs casos se n'aparten i que, fet i fet, l'estim marcà el comportament comprador i que això determinà els preus de la rematada. Si se sol dir que les taxacions foren molt baixes, la veritat és que els compradors hi advertiren prou finor com per a seguir-les linealment. Aquest és, doncs, el factor determinant del preu que veiem més clarament.

La segona observació és comuna a tots dos gràfics. S'hi nota l'agrupament en el quadrant inferior esquerre del màxim nombre de casos, però adoneu-vos que a l'un i a l'altre hi ha un desplaçament cap a la dreta que és particularment notable en el segon gràfic, és a dir, en el que s'ocupa de l'extensió. Això vol dir que les parcelles menors s'apartaren una mica de la tendència general i que encariren percentualment llurs preus. En altres paraules, la pressió de la demanda fou més evident en les finques de dimensions més petites. Els valors propers a les cinc fanecades es desplacen lateralment, i augmenten llur vàlua en les abscisses —preus— en la mateixa mesura. Pel que fa al cas, és revelador que les parcelles menors de mitja hectàrea assolissin un preu mitjà per fanecada de 131,8 lliures en la taxació, i de 132,8 en la rematada, mentre que les restants atenyessin respectivament 108,9 i 99,1 lliures per fanecada. Les petites foren més cares i, sobretot, superaren els valors taxats, la qual cosa no passà amb les grans.

Sens dubte, aquesta pressió de la demanda tingué per protagonistes els compradors més modestes i, en especial, la pagesia, la qual orientà les seves preferències cap a aquest sector d'acord amb les possibilitats que hi veia i amb les seves necessitats: les finques més accessibles per llur preu absolut i compatibles amb el caràcter del treball a les hortes. Contràriament, les grans finques quedaren reservades per als compradors capaços de pagar sumes importants, que, habitualment, no foren en valors reials.⁷

Dues, doncs, són les qüestions que semblen prou clares en el gràfic doble que hem presentat: l'estim determinà el valor de la rematada de les finques; la pressió de la demanda es féu més patent en les parcelles més petites. Tanmateix, en continuar el tractament de les dades i en intentar-ne una correlació global (regressió múltiple amb les tres variables per separat), la darrera correlació possible —entre la taxa i l'extensió— ens dóna un coeficient de 0,7029, això és, intermedi entre els anteriors. No solament hi ha una correlació més petita, sinó que és vàlida per a menys casos, puix que l'índex de fiabilitat també és menor. Amb això vull dir que en el moment d'establir el preu final almenys hi devia

7. Entre els noms recollits per Brines en el seu treball esmentat, n'hi ha bastants que també havien comprat finques en la desamortització de Godoy i que hi tornaren durant el trienni. Alguns corresponen a artesans —A. Donderis o J. Fuster—, però sobretot a comerciants: Ignasi Orellana, Josep Salellés, J. A. Echeveste, Vicent Bordalonga, M. Carrió, etc. Hi ha més personatges, vinculats a la política o al món professional, que també participaren en ambdues desamortitzacions: Antoni Marau o Gregori Reig poden ser-ne un exemple.

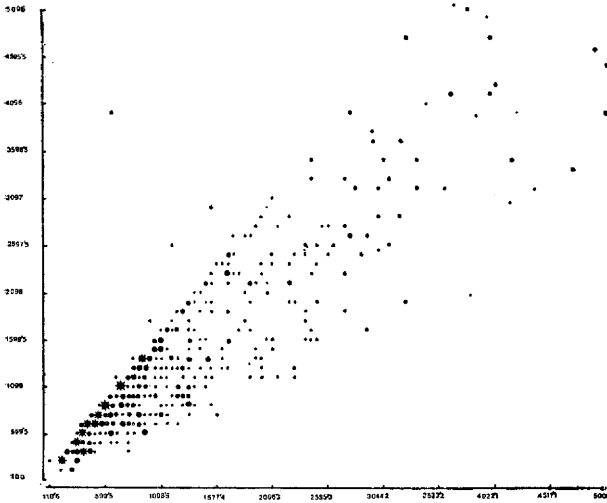
influir una altra variable no considerada en l'anàlisi. No disposem de més dades quantificables, però l'observació dels expedients ens fa pensar que aquesta tercera variable bé pogué ser la situació de les terres en les vies comercials. M'explicaré: si és difícil de fixar amb precisió les distàncies de cada parcel·la a un centre comercial —enafegat en simple quilometratge i impossible quant a la situació, accidents naturals, etc.—, amb tot, és possible de constatar com en general les finques situades a l'horta de València o a les zones limítrofes —quarters de Patraix, Russafa, Campanar, etc.— experimenten un cert encariment. El mateix passa, malgrat que no amb regularitat, en el cas de les parcel·les situades prop de la carretera de Barcelona —Alboraia— o en algunes de l'antic camí reial. Com que no tenim més dades de les diferents qualitats de l'horta mateixa, no sabem si aquestes alteracions pogueren obeir a aquesta causa. En principi, penso que la comercialització dels productes fou el tercer criteri que estructurà la demanda.

En suma, la demanda de terres anà d'acord amb el preu de taxació, les mides de les parcel·les i la proximitat d'aquestes a un centre comercial, i no cal dir que amb la qualitat de les terres. Aquests factors i per aquest ordre determinaren l'actitud dels compradors fins a configurar el conjunt de les vendes. Les rematades globals no assoliren els valors de la taxació, però la pèrdua fou selectiva. El 25 % de pèrdues, que hem vist —si és molt superior al que dona Herr com a mitjana, un 10, és perquè la rematada es troba corregida; la vàlua nominal superà la taxació—, ho fou en les finques més grans, i aquestes foren adquirides, gairebé sempre amb vals, pels grans compradors: la burgesia comercial, els empleats de la corona i altres sectors socials que veurem seguidament.

Voldria parlar d'algunes qüestions abans de passar a l'estudi sociològic dels compradors. Una d'elles, la de les dimensions mitjanes de les parcel·les, per la importància que a València sempre ha tingut la fragmentació de les explotacions. Tinguda per tradicional en el País, és cert que la peculiaritat de l'horta —rendiments alts i productivitat baixa, o, en altres paraules, bones collites però a costa d'un esforç extraordinari— i la necessitat de diversificar-hi els regatges, unides a la dispersió de la propietat i del règim de tinença de la terra, han pogut produir aquesta imatge minifundista de la comarca. No pretenc pas d'alterar-la, però sí de matisar-la en el sentit que el grau de parcel·lació del segle xx no té tanta importància, sinó que possiblement s'accentuà amb les transformacions de la centúria passada (desamortitzacions successives, crisi de la fi de segle...), de les quals l'operació estudiada aquí podria ser un exemple. D'aquesta manera, a la taula núm. 4 hem vist que l'extensió mitjana és de 10,7 fanecades; com que la desviació estàndard és relativament petita —6,1—, això vol dir que la majoria de les parcel·les tingueren una dimensió entre mitja hectàrea i una, clarament superior a les dimensions posteriors. Aquest fet coincideix amb allò que han observat J. Romero i J. L. Hernández (*op. cit.*, p. 79) per a l'any 28 i que referma que l'estructura de les parcel·les d'èpoques recents prové del procés transformador de les estructures agràries del segle xix.⁸

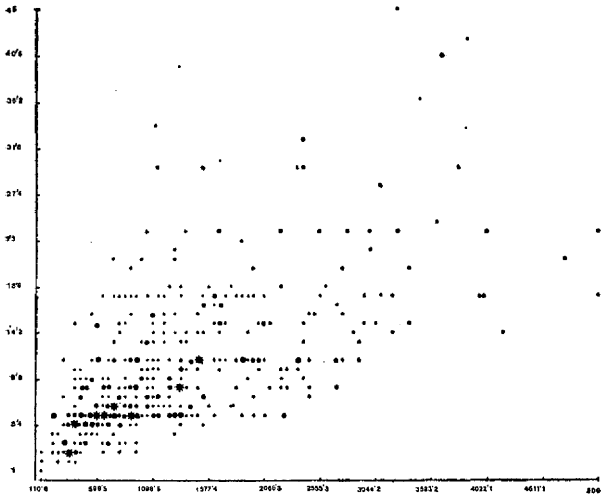
8. Hom acostuma a adjudicar a la comarca banyada per les vuit sèquies del Túria una extensió pròxima a les 11.000 hectàrees, però incloent-hi el sòl urbà, les sèquies, els camins, les edificacions, etc. L'estudi de Romero i Hernández localitza més de 7.500 hectàrees conreades, i, com que no compta Montcada, la possible extensió de l'àrea de conreu

GRÀFIC NÚM. 2. *Diagrama de dispersió*
(taxació sobre rematada)

recta de regressió:
pendent = 0,934
origen (b) = 216,2

GRÀFIC NÚM. 3. *Diagrama de dispersió*
(extensió sobre rematada)

claus:
• 1 cas observat
• 2 casos coincidents
• 3 casos coincidents
* 4 casos coincidents
* 5 casos coincidents

recta de regressió:
pendent = 0,0045
origen (b) = 4,93

Per acabar aquest epígraf, diré quelcom de les parcelles que he exclòs de l'anàlisi prèvia. D'elles, són les de l'horta —la venda de les quals fou feta conjuntament amb una alqueria annexa— les que atenyeren uns preus absoluts més grans; però també les que amb una tendència idèntica que la resta de l'horta, més s'allunyaren en llurs rematades dels valors de taxació. Ben al contrari del que passà amb les terres de secà, les rematades de les quals sempre oscillaren molt a prop dels estims. No obstant això, aquí la causa cal cercar-la en els valors baixíssims atesos tant per la taxa com pels preus finals: 30,4 i 34,9, respectivament. És una taxació ben baixa d'unes terres que per llurs característiques devien valer més. El fet que els llauradors dels pobles les adquirissin quasi sempre demostra que llur utilitat les feia rendibles a aquells preus. Quant a l'arrosar, en general les parcelles foren més grans, i llur rematada es trobà per sota de la taxació per causes semblants a les de les més extenses de l'horta. Per la seva banda, la muntanya fou venuda en lots considerables, encara que llur valor migrat en permeté unes rematades més ajustades.

En conjunt, doncs, la venda de les terres desamortitzades no assolí els valors en què hom les havia taxades. La pressió dels petits compradors indica que una parcel·lació més gran hauria pogut produir uns beneficis més importants, si hom els hagués cercats. Així, la desamortització afavorí els posseïdors dels vals reials, els quals aconseguiren un abaratiment per a llurs adquisicions. Cal veure sense més demora qui foren aquests, sens dubte els grans beneficiaris del procés.

3. *Els beneficiaris del procés: l'estudi dels compradors*

Generalment és admès que la burgesia fou la gran, i per alguns estudiosos l'única, beneficiària de la desamortització. Sens dubte, era una classe social objectivament interessada a avançar vers un sistema de mercat lliure, però ni es tracta d'un grup homogeni, ni és l'únic que aleshores tenia problemes per a reinvertir els seus guanys o que senzillament posseïa els vals reials que facilitaven les compres. Hi havia més grups i classes que podien compartir alguna d'aquestes característiques, i aquí cal concretar quina fou la participació de cadascun en les compres de les terres.

En total accediren a la propietat dels béns subhastats 357 persones —quatre d'elles no persones físiques sinó institucions eclesiàstiques— que en feren l'adquisició directament o, com ja és habitual en tots els temps de desamortització, per mitjà d'intermediaris. Els darrers foren o bé ocasionals —una gamma molt àmplia que inclogué empleats, amics, familiars, socis dels compradors i àdhuc aquests mateixos en un intercanvi dels béns adquirits segons llurs conve-

comarcal pot ser calculada en unes 8.000, si fa no fa. Si les mesures de l'època són fiables, la desamortització hauria afectat el 7 % que hom assenyalava, una xifra molt migrada, car he parlat de la possibilitat que hi haguessin més finques venudes i registrades per un altre notari. La desamortització de Godoy pren una importància quantitativa més gran de la que fins ara era suposada per a València, malgrat que Herr ja la indiqués per al conjunt estatal.

niències—, o bé habituals. En efecte, hi hagué persones que feren d'aquest paper quasi un ofici mentre durà el procés. Permeteu-me que els dediqui un paràgraf, car a vegades hom ha vist o ha dit que aquests intermediaris s'arribaren a enriquir amb llur tasca. Les informacions que es desprenen dels actes judicials mai no sembla que sostinguin aquesta hipòtesi. Sempre es tracta de persones completament desconegudes, i més aviat fan l'efecte que aprofiten llurs coneixements —així, en les compres de cases apareixen com a intermediaris tres o quatre mestres d'obres; en canvi, al camp són llauradors— o llur habilitat i dedicació per obtenir favors o propines que rarament deurien atènyer gaire importància. Hi ha una anècdota reveladora en el volum dedicat a la catedral, el segle XIX: un dels intermediaris, Francesc Sacristà, morí abans de poder traspasar una de les seves compres per valor de 2.000 lliures, i la seva vídua no pogué fer aquest pagament «perquè no en coneixia el postor i no disposava d'aquesta quantitat de diners». Li calgué encarar-se amb un plet.

Pel que fa als compradors reals, cal destacar que n'hi ha una vintena de presents en un bon nombre de subhastes i que es troben entre els adquirentors més importants. En general les subhastes foren animades, i gairebé tothom qui accedí a un bé repetí l'operació. Pocs dels grans compradors ho són d'adquisicions cares, més aviat d'adquisicions abundants, en part abaratides per l'ús del paper que hom hi féu davant una utilització més gran del diner efectiu per part dels compradors modestes. Vegem com foren repartides les compres, d'acord amb llur importància, a la taula següent:

TAULA NÚM. 5. Grups de compradors segons el volum de les compres

freqüències (en lliures)	compradors		béns fanec.	cases	taxació		rematada	
	nombre	%			valor	%	valor	%
Més de 20.000	4	1,1	1.021	6	114.202,5	10,7	90.836,8	9,1
de 10 a 20.000	13	3,6	1.690	8	197.049	18,4	180.793,7	18,1
de 5 a 10.000	37	10,4	1.474	20	256.567	24	247.356,5	24,7
de 1.000 a 5.000	161	45,1	2.382,5	78	359.235,5	33,6	351.534,5	35,2
menys de 1.000	142	39,8	1.408,5	94	141.056,5	13,2	128.208,1	12,8
totals	357	100	7.976	206	1.067.110,5	99,9	998.729,6	99,9

Tal com veiem, les freqüències superiors mantenen els percentatges del valor estimat en un nivell una mica més alt que el dels de la rematada; és a dir, hom adquirí més per menys diners. Em penso que aquest fenomen és unit a l'ús més gran del paper en els pagaments, però també al fet, que ja he assenyalat per a les terres, que les finques més cares tingueren una pressió compradora més petita, de manera que les adquisicions pogueren ser fetes amb rematades més baixes en relació amb les taxacions. També em cal destacar que per damunt de les 10.000 lliures l'atenció dels compradors es concentra en les finques rústiques i també, però no tant, en les urbanes, les quals restaren a un nivell més alt respecte als valors taxats.

Quelcom de semblant passa amb la darrera freqüència, per sota de les mil

lliures, però aquest és un grup massa heterogeni en les seves compres —més aïllades i selectives— i en els seus components per a intentar-ne una explicació global. D'altra banda, els tres grups inferiors són els que concentren la majoria dels compradors i de les adquisicions; i també els graus màxims de concurrència a les subhastes i de competència. Tot això, ultra la particularitat de ser els que adquiriren gairebé la totalitat de les finques urbanes —en la qual cosa excelliren els artesans—, conflú en el fet que els béns fossin en conjunt més cars que els dels grups anteriors.

És difícil de continuar veient aspectes i trets dels compradors sense tocar un dels temes més interessants: la participació sociològica de les finques rematades. A més, és una de les qüestions en què la documentació és més rica, car hom sempre hi adjunta la dada de la professió o la situació social del comprador. L'únic problema rau en l'enquadrament de totes aquestes dades en un esquema capaç de recollir-los amb facilitat. En aquest respecte, he preferit de sotmetre'm a unes categories descriptives i conegudes, malgrat que el conjunt resta separat metodològicament en tres apartats que em caldrà explicar.

En el primer he tractat d'incloure els sectors socials més vinculats a l'antic règim, tot i que no tots ells poden ser identificats en llurs actituds amb la classe dominant. És obvi que en aquest apartat caben els representants de la noblesa amb títol, els eclesiàstics, les institucions que adquiriren béns i els empleats de la corona les ocupacions dels quals requerien *hidalguia*. El grup potser menys homogeni és el que en dic noblesa de *don*. Prou conegut pels estudiosos del segle XVIII valencià, aquest grup aplega els *hidalgos* i les branques col·laterals de les grans famílies nobiliàries que es troben diferenciats pel tractament de *don*, car no acostumen a tenir títol; pel tractament de *don*, un tractament que comparteixen amb més grups socials dels quals, tanmateix, hom sí que especifica la professió o l'ocupació. No cal dir que és un grup que pot contenir algun cas fora de lloc, i tant per les seves actituds polítiques com pels seus plantejaments econòmics a vegades fa costat a la burgesia urbana en la seva lluita contra el feudalisme tardà (P. RUIZ TORRES, 1981). Malgrat tot, m'ha semblat correcte de classificar-lo en aquest primer apartat, car pertany a la noblesa, i l'origen dels seus ingressos sol incloure-l'hi.

El segon apartat intenta d'aglutinar la major part dels grups urbans i burgesos. El dels comerciants és clar —més endavant el diferenciaré més—, i també el dels professionals —metges, advocats, arquitectes— i el dels oficis no agrariats. D'entre els mestres gremials he distingit els argenters i els canviadors per la força econòmica i, a voltes, pel paper de prestadors que els caracteritza en aquella època. Cal dir que potser en aquest grup hi pot haver algun artesà rural que no hem pogut computar perquè la font no ho especifica; em penso que no n'hi deu haver gaires, car, com veurem, llurs compres solen ser de cases de la ciutat. De tota manera, n'hi pot haver algun, com de fet hi ha un comerciant d'Alfara o un advocat de Gandia entre llurs grups respectius. No obstant això, era difícil i poc avinent de reunir-los en un de sol. Finalment, el grup de diversos presenta una veritable varietat, puix que fins i tot inclou un captaire cec que comprà dues casones al barri dels Pescadors, al costat de diversos desconeguts no localitzables.

Pel que fa al tercer grup, és el definit per la seva relació més directa amb l'àmbit rural. No ha estat possible d'esbrinar cap nivell de diferenciació interna de la pagesia —propietaris benestants o arrendataris, per exemple—, car hom sempre fa servir el terme de llaurador, habitualment reservat als propietaris. També he inclòs en aquest apartat els moliners, pel motiu que he assenyalat abans; són els únics que apareixen com a membres de l'artesanía rural.

Amb aquests criteris he elaborat la taula on parlo de la distribució social de les compres, del nombre d'individus i dels percentatges de la rematada global, de la part pagada en paper, de la part de l'estim corresponent a les finques rústiques que compra cada grup i del tant per cent anàleg de les finques urbanes:

De tot això podem fer alguna observació de conjunt que quasi en sigui una conclusió. Per exemple, el protagonisme de la burgesia comercial hi és ben visible. També, la participació notable dels empleats de la corona i la presència important de la pagesia. En canvi, no deixa de ser remarcable l'absència de la noblesa amb títol, la participació de la qual és veritablement escassa. Quant al conjunt, també s'hi perfila el pes decisiu que la ciutat tingué en tot el procés. La participació numèrica mateixa ho indica, car els diferents percentatges és evident que no tenen res a veure amb el seu abast numèric relatiu en la societat valenciana, i en aquest aspecte és indubtable que el comerç assistí intensament a l'operació desamortitzadora.

TAULA NÚM. 6. *Resum general dels compradors per grups socials*

<i>grups socials</i>	<i>nombre</i>	<i>%</i>	<i>rematada</i>	<i>%</i>	<i>(a)</i>	<i>(b)</i>	<i>(c)</i>
noblesa amb títol	4	1,1	29.628	2,9	64,8	3,5	0,6
noblesa de <i>don</i>	22	6,2	66.154,2	6,6	83,3	8,8	4,3
eclesiàstics	13	3,6	42.315,2	4,2	84,3	3,8	6,5
institucions	4	1,1	16.249,4	1,6	92,5	0,3	9,1
altres ocupacions	25	7	108.035,9	10,8	88,2	11,2	9,3
total parcial	68	19	262.382,7	26,2	84,1	27,6	29,8
professionals	25	7	65.870	6,6	65,2	6,7	8,4
comerciants	65	18,2	332.081,1	33,2	81	35,5	27,9
argenters i canviadors	11	3,1	31.704,7	3,2	62	1,7	6,2
mestres gremials	46	12,9	75.564,3	7,6	64,8	5,1	17,3
oficis	8	2,2	5.681,4	0,6	43,6	0,1	2,7
diversos	18	5	27.940	2,8	48,2	2,1	5,2
total parcial	173	48,4	538.841,5	53,9	74	51,2	67,7
llauradors	109	30,6	184.336,1	18,4	51,5	19,8	2,5
moliners	7	2	13.169,3	1,3	32,2	1,3	—
total parcial	116	32,6	197.505,4	19,8	50,3	21,1	2,5
total absolut	357	100	998.729,6	99,9	72,5	99,9	100

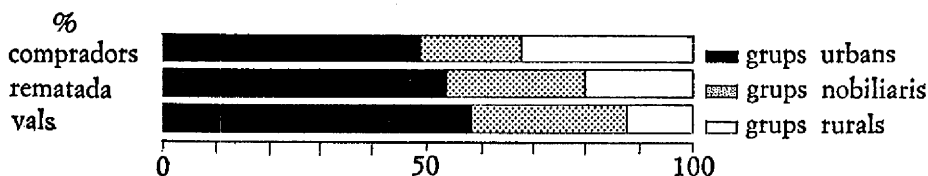
(a) % del valor nominal pagat en vals reials

(b) % del valor taxat de finques rústiques

(c) % del valor taxat de finques urbanes

Abans de fer-ne un comentari minuciós, subratllaré un aspecte sobre el qual ja he fet prou al·lusions: el dels vals reials. En conjunt, es veu clarament que els posseïdors d'aquests títols del deute tendiren a desfer-se'n utilitzant-los en llurs compres. Així, arriben a uns percentatges d'ús molt notables els eclesiàstics o els funcionaris —que cobraven el sou en vals— i també el grup dels comerciants; tots ells superen el 80 %. A mesura que ens allunyem dels circuits on el curs forçós dels vals tenia una incidència més gran, la tendència es va invertint fins als grups de llauradors, oficis i moliners, entre els quals el pagament en efectiu superà la meitat del valor nominal de llurs rematades. Quan relacionem aquest factor amb el nombre de compradors i de quantitats rematades, podem adonar-nos d'aquesta tendència decreixent:

GRÀFIC NÚM. 4. *Percentatge de compradors, rematada i vals segons els grups socials*

En una repassada acurada de cada grup social —al final hi ha una relació individualitzada dels compradors més destacats— sorprèn una mica l'absència ressenyada de l'alta noblesa, car en anys anteriors havia demostrat una actitud favorable a l'adquisició dels béns immobles i, sobretot, de terres. Precisament l'únic representant del sector que ateny un volum important en la rematada és el marquès de Dosaiçgues, justament conegut per aquesta activitat durant els darrers llustres del segle XVIII. Els altres tres nobles —el baró de Finestrangni, el comte de Zahori i la madrilenya comtessa de Saceda— feren unes compres molt petites. Un altre noble que participa en la desamortització és el marquès de San Joaquín, Fèlix Pastor, però es troba comprès entre els comerciants com a símbol que és de la burgesia ennoblida; el seu cas concret és prou conegut (P. MOLAS, 1977, p. 375). Per consegüent, la noblesa més rànica no prengué part en la desamortització; potser perquè no li calia assegurar-se la reproducció del capital, car tenia les rendes assegurades dins el sistema, o tal vegada perquè intuï un risc històric en l'operació, el fet és que la seva presència hi és molt migrada.

Contràriament, sí que denoten activitat els representants de la noblesa petita i dels funcionaris de l'estat. És veritat que llur disponibilitat forçosa de vals els hi empenyia, però en el cas dels primers em penso que alhora cal constatar una adequació progressiva a les actituds burgeses com a sortida pròpia a llurs limitacions dins el sistema. Així, no és sorprenent de trobar aquesta noblesa petita alineada contra els elements més significats del feudalisme, per exemple en la reivindicació per suprimir els vincles i els *mayorazgos* —que de fet deshereta els cavallers— o en les lluites contra el delme o els drets senyorials que tenen lloc repetidament al començament del segle XIX.

Els artesans estigueren interessats igualment en el procés, i hi invertiren guanys passats. Sense que menyspreessin alguna compra de terres, llur origen urbà els menà a centrar-se en l'adquisició de cases de la ciutat, tant per a fer-les servir com a lloc de treball —forns, magatzems, etc.— com per a viure-hi o cedir-les en arrendament en una València el creixement demogràfic de la qual permet de pensar-hi com un bon negoci. La inversió en béns immobles aniria d'acord amb uns beneficis lògics en un sector tan dinàmic durant la segona meitat del segle XVIII, però també amb la recerca d'un suport sòlid quan hom s'adona que hi ha un canvi de tendència per a les manufactures.

Per acabar he deixat dos grups molt importants. L'un, el dels llauradors, és el que té un nombre més gran d'individus: més d'un centenar la presència dels quals pot ser un bon exponent de la fam de terra del camp valencià d'aquell temps. Sens dubte, el terme de llaurador és emprat rigorosament en la documentació, car majoritàriament devien ser propietaris benestants; n'hi ha dos —Francisc Guillem, de Paterna, i Miquel Giner, de València— entre els que compren per valor de més de 10.000 lliures. Però la pressió esmentada del grup sobre les parcelles petites de l'horta, i el bon nombre d'individus que hi ha, permet de pensar que també hi participaren altres camperols. En aquella època el País Valencià viu la volada dels emfiteutes, afavorits per la conjuntura dels preus del segle XVIII i no afectats per la de les rendes (P. RUIZ TORRES, 1981). No és aventurat de pensar que les coses anessin així i que aquest procés permetés que uns quants pagesos accedissin a la propietat. De fet, en l'estudi ja citat sobre el padró del 1828 els grans propietaris camperols (i en aquest cas és un concepte ben relatiu, car comprèn des dels qui tenen 10 hectàrees de terra) només són 6 arreu de l'Horta, i n'hi ha 28 que superen les cinc hectàrees (J. L. HERNÁNDEZ, J. ROMERO, *op. cit.*, p. 72). En aquest aspecte sí que és possible que hi hagués una presència de la petita propietat pagesa en la desamortització, i fins i tot que el procés servís a alguns arrendataris per accedir a la propietat.

I ara únicament vull fer esment de la concurrència dels llauradors de la capital o de les zones adjacents —Russafa, Campanar, Alboraià...—, i subratllar el migrat percentatge de cases adquirides —un 2,5 % corresponent a la compra d'un hostal i de vuit cases—, la qual cosa accentua l'interès exclusiu d'aquest grup per la terra.

I, finalment, la burgesia comercial, exemple per excel·lència d'allò que ha estat anomenat classes urbanes i que en el cas de l'Horta acabaran esdevenint el sector hegemònic pel que fa a la propietat de la terra durant el segle XIX, de manera que substituiran la noblesa i l'Església en aquest paper. Cal dir que un terç de tot el que fou venut restà a mans d'aquestes seixanta-cinc persones. En el plantejament inicial aquest era un dels grups socials més apressats pels problemes que experimentava el capital i, per tant, més interessants en l'operació desamortitzadora. Els resultats d'aquesta demostren que, efectivament, hom respongué a les expectatives. I en un aspecte merament anecdòtic assenyalaré que una dotzena d'aquestes persones foren assistents assidus a gairebé totes les subhastes, com a postors, partícips en les puges o rematadors, però sempre actius.

El grup no és completament homogeni, però hi sobresurten els comerciants a l'engròs: quaranta-set persones que compren quasi el 90 % de la rematada

parcial del grup. Entre ells hi ha els més importants del comerç valencià: l'esmentat Fèlix Pastor, la família Orellana, els Bordalonga, Canet, Oliag, Fernández Cevallos, J. A. Echeveste, Badino... Tots ells coneguts com a comerciants i, d'ençà d'aquella data els uns, i de temps més recents els altres, també ho seran com a propietaris (el 1828 hi ha entre els més importants Juan Antonio Echeveste, Fèlix Pastor, Ignasi Orellana, Josep Tamarit i algun altre dels qui compraren terres en aquella ocasió). Que les coses els anaren bé en tenim una bona prova en el fet que durant el trienni tornarem a trobar molts d'aquests noms repetits que participen en aquella desamortització.

El grup comprèn igualment set tractants i onze botiguers. Fet i fet, els límits entre aquestes persones i les anteriors són inexistents: un tractant o un adroguer poden tenir la força econòmica de molts comerciants a l'engròs. Però són una bona mostra d'aquesta classe social tan arrelada en el procés de transició valencià, com és la menestralia urbana. Que en quedi constància, però emmarcat en el protagonisme destacat de la burgesia comercial durant la desamortització, un aspecte de la qual serà —vegeu l'apèndix— que els quatre compradors més importants i sis dels tretze següents són comerciants.

* * *

A tall de conclusió podríem reiterar algun dels aspectes de la qüestió ja analitzats. El primer la importància quantitativa de l'anomenada desamortització de Godoy: en una comarca l'àrea de conreu de la qual devia ultrapassar poc les vuit mil hectàrees hi representà la transferència de la propietat d'un 6,8 % com a mínim, doncs com ja he dit —vegeu nota 8— l'estudi no abarca el total de l'amortització. Una importància que fa de la comarca el centre de tot el procés al País Valencià, si considerem les dades que Herr dona per al conjunt. I això devia comportar un cop fort per a l'Església, perquè li féu perdre la quarta part de les seves propietats a canvi d'un deute la fi del qual no assolí les previsions optimistes amb què el procés fou començat.

En un altre aspecte, és clar que l'operació permeté que sortissin els capitals invertits en vals reials, i que llurs posseïdors foren els qui demostraren més interès per les vendes. Dins una gamma social bastant àmplia, la participació de la burgesia comercial fou diriment, i això convertí aquella en una fita decisiva en el camí d'aquesta classe social vers unes posicions hegemòniques dins la societat. La desamortització s'insereix en el procés de transformació del feudalisme tant pels seus plantejaments —l'escomesa contra la propietat amortitzada i vinculada— com per les seves conseqüències —l'acumulació del capital a mans privades.

Finalment cal remarcar que l'operació desamortitzadora contribuí poc o molt a la fragmentació de la propietat i a la dispersió de les parcelles a l'Horta, un procés que s'accentua durant el segle XIX. Un segle les característiques del qual són el canvi social i l'ascensió de la burgesia i que troben d'aquesta manera un pòrtic amb esperit de futur, en la desamortització amb què comença.

BIBLIOGRAFIA

- G. AGNES, *El antiguo régimen: los Borbones* (Madrid 1975).
- M. ARTOLA, *Antiguo Régimen y Revolución Liberal* (Barcelona 1978).
- J. BRINES, *La desamortización eclesiástica en el País Valenciano durante el Trienio Constitucional* (València 1978).
- E. FERNÁNDEZ DE PINEDO, *Centralismo, Ilustración y agonía del Antiguo Régimen*, vol. VII d'*Historia de España*, dirigida per M. Tuñón de Lara. Primera part: «Coyuntura y política económicas» (Barcelona 1980).
- J. FONTANA, *La quiebra de la monarquía absoluta. 1814-1820* (Barcelona 1971).
- E. J. HAMILTON, *War and Prices in Spain, 1651-1800* (Cambridge, Massachusetts, 1947).
- J. L. HERNÁNDEZ i J. ROMERO, *Feudalidad, burguesía y campesinado en la Huerta de Valencia* (València 1980).
- R. HERR, *Hacia el derrumbe del Antiguo Régimen: crisis fiscal y desamortización bajo Carlos IV*, «Moneda y Crédito», núm. 118, ps. 37-100 (Madrid 1971).
- R. HERR, *La vente des propriétés de mainmorte en Espagne, 1798-1808*, «Annales. Economies, Sociétés, Civilisations», núm. 1, ps. 215-228 (París 1974).
- J. MERCADER, *La desamortización española bajo José Bonaparte*, «Actas de las Jornadas de Metodología Aplicada a las Ciencias Históricas», vol. IV, ps. 97-100 (Santiago 1975).
- P. MOLAS, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII* (Barcelona 1977).
- J. M. MOYA, *La desamortización de Godoy en Córdoba y su término (1807)*, «Actas I Congreso de Historia de Andalucía», Andalucía Contemporánea, vol. I, ps. 171-183 (Còrdova 1979).
- M. PESET, *Dos ensayos sobre la historia de la propiedad de la tierra* (Madrid 1982).
- M. PESET i V. GRAULLERA, *Nobleza y señoríos en Valencia durante el siglo XVIII*, «Estudios de historia social», núms. 12-13, ps. 245-281 (Madrid 1980).
- P. RUIZ TORRES, *Señores y propietarios. Cambio social en el sur del País Valenciano* (València 1981).
- F. SIMÓN SEGURA, *La desamortización española del siglo XIX* (Madrid 1973).
- F. TOMÁS Y VALIENTE, *El marco político de la desamortización en España* (Barcelona 1971).
- J. VICENS VIVES, *Historia económica de España* (Barcelona 1965).

APÈNDIX

RELACIÓ NOMINAL DELS COMPRADORS MÉS IMPORTANTS I D'ALTRES
PERSONES RELLEVANTS QUE PARTICIPAREN EN LES COMPRES

<i>nom del comprador</i>	<i>ocupació, professió o categoria social</i>	<i>adquisicions fanec.</i>	<i>casos</i>	<i>rematada global (lliures)</i>
Juan Fernández Cevallos	comerciant	296,5	2	28.533,5
Vicent Carrà	comerciant	439	3	21.246,5
Ramón Merino de Mena	comerciant	112	1	20.742,8
Lorenzo Badino	comerciant	173	—	20.313,9
Excm. Sr. Domingo de Nava	tinent general de marina	181	—	19.815,9
Joana Massenod	noblesa de <i>don</i>	86	—	17.828,7
Juan Antonio Echeveste	comerciant	112	1	17.425
Francesc Guillem	llaurador (Paterna)	105	—	16.846,6
Comtessa de Saceda	noblesa (Madrid)	86	—	16.709,9
Josep Carsí	comerciant	404,5	1	16.680,3
Dr. José de Alcedo	canonge de la Metropol.	177	4	15.389,9
Manuel Cebrián	comerciant	81	2	14.713,2
Altres compradors destacats:				
José Ferrando	auditor de guerra	67	—	14.504,6
Ignasi i Joan Bpta. Orellana	comerciants (germans)	64,5	—	12.617,9
Excm. Sr. marquès de Dosaigües	noblesa	60	—	10.736,4
Manuel Ximénez del Río	comerciant	101	—	9.886,1
Joan Fuster	mestre sabonaire	8	1	8.726,7
Joaquín Villarroya	comissari de guerra	56,5	—	8.670
Fèlix Pastor, marquès de San Joaquín	comerciant ennoblit	41	—	8.479,5
Bartolomé del Soto	corredor de canvis	68	—	8.489
Marià Canet	comerciant	38	—	4.750,8
Vicent Bordalonga	comerciant	11	1	3.085,5
Vicent Oliag	comerciant	22	—	2.639
Gerónimo Martínez	comerciant (Cadis)	19	—	1.876